

ЯНИШИНА Л. С.

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні

МОРФОЛОГІЧНІ НЕОЛОГІЗМИ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ XIX СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ ШАРЛОТТИ ТА ЕМІЛІЇ БРОНТЕ)

Статтю присвячено аналізу морфологічних неологізмів XIX століття у творах Шарлотти Бронте “Джейн Ейр” та Емілії Джейн Бронте “Грозовий перевал”. Приклади морфологічних неологізмів розглядаються з огляду на спосіб їх творення, належність до певної когнітивної категорії та причини їх виникнення.

Ключові слова: лексичний склад, новоутворення, морфологічні неологізми, афіксація, словоскладання, скорочення, когнітивні категорії.

Статья посвящена анализу морфологических неологизмов XIX века в произведениях Шарлотты Бронте “Джейн Эйр” и Эмили Джейн Бронте “Грозовой перевал”. Примеры морфологических неологизмов рассматриваются с точки зрения способа их создания, принадлежности к определенной когнитивной категории и причин их образования.

Ключевые слова: лексический состав, новообразования, морфологические неологизмы, аффиксация, словосложение, сокращение, когнитивные категории.

The article deals with the analysis of morphological neologisms of the 19th century in the novels “Jane Eyre” by Charlotte Bronte and “Wuthering Heights” by Emily Jane Bronte. Examples of morphological neologisms are analyzed in term of the mean of their formation, belonging to certain cognitive category and the reasons of their creation.

Key words: vocabulary, morphological neologisms, affixation, composition, shortening, cognitive categories.

Актуальність теми зумовлюється тим, що XIX століття – важлива частина новоанглійського періоду в історії англійської мови у плані затвердження сучасних літературних норм. Твори художньої літератури стали важливими писемними свідцтвами процесу еволюції літературної англійської мови цього періоду. Проаналізувавши їх лексичний склад, можна зробити висновки стосовно основних шляхів та причин утворення неологізмів XIX століття.

Метою роботи є дослідження та аналіз морфологічних неологізмів XIX століття на прикладі творів сестер Бронте.

Об’єкт: лексика англійської літературної мови XIX століття.

Предмет: морфологічні неологізми, вживані у художній літературі XIX століття.

Матеріалом дослідження слугували романи Шарлотти Бронте «Джейн Ейр» та Емілії Джейн Бронте «Грозовий перевал».

Мова – це складна динамічна система, що постійно розвивається і вдосконалюється, а її здатність збагачувати свій лексичний склад новими одиницями свідчить про те, що ця система перебуває в постійному русі.

В англійській мові ХІХ століття утворення неологізмів зумовлене насамперед необхідністю найменування нові поняття і явища, що виникли внаслідок розвитку економічної, політичної та суспільної сфер життя.

Процес поповнення лексичного складу значною мірою вплинув і на розвиток літератури. У творах таких відомих авторів середини ХІХ століття, як Шарлотта та Емілія Бронте знаходимо чимало прикладів новоутворень зазначеного часового періоду. Проаналізувавши їх, можна зробити певні висновки стосовно основних шляхів та причин утворення неологізмів у ХІХ ст.

У цій статті здійснюється спроба проаналізувати приклади морфологічних неологізмів ХІХ століття у творах Шарлотти Бронте «Джейн Ейр» та Емілії Бронте «Грозовий перевал» з огляду на спосіб їх творення, належність до певної когнітивної категорії та причини їх виникнення.

Насамперед – кілька слів про історію питання. Існує чимало праць, в яких предметом наукового розгляду є лексика англійської мови. Так, наприклад, різні її аспекти висвітлюють у своїх фундаментальних дослідженнях Н.Н. Амосова [1], Б.О. Ільш [2], О.І. Смирницький [3]; відомі також спеціальні дослідження, такі, як колективна монографія відділу романських, германських і балтійських мов Інституту мовознавства НАН України [4]. Окремі проблеми стосовні зазначеної тематики розглядають у своїх працях Ю.А. Зацний [5], І.В. Андрусак [6], В.І. Заботкіна [7], П.М. Карашук [8], Р.С. Гінзбург [9].

Утворення нових лексичних одиниць відбувається за певними словотвірними моделями, що історично складаються в мові. При цьому однією з основних проблем є проблема продуктивності моделі чи способу словотворення. Англійська мова має в своєму розпорядженні багато способів утворення нових слів. Однак, не всі вони використовуються в однаковій мірі і відіграють неоднакову роль у процесі словотворення. У монографії «Новая лексика современного английского языка» В. І. Заботкіна вказує на те, що за

способом творення неологізми поділяються на: 1) фонологічні, 2) семантичні, 3) синтаксичні (морфологічні та фразеологічні), 4) запозичення [7:19].

Вважається, що значна частина неологізмів – це запозичення, які прийшли в англійську мову завдяки тісним економічним та культурним контактам Англії з іншими державами. Проте, поповнення лексичного складу мови не завжди залежить від позамовних факторів. Розширення словника мови відбувається також унаслідок внутрішньомовних процесів розвитку. Дія зовнішніх чинників помітніша, оскільки неологізми, обумовлені внутрішніми перетвореннями, не завжди позначають нові предмети чи явища – вони використовуються для найменування наявних реалій, які до того позначалися або описово, або вже відомим окремим словом. Серед прикладів неологізмів ХІХ століття, поява яких обумовлена внутрішніми факторами, основне місце посідають морфологічні.

Важлива риса, що відрізняє морфологічні неологізми від фонологічних – це наявність аналогії в основі їх утворення. Вони меншою мірою неологічні, оскільки утворені за допомогою вже існуючих морфем за зразками, наявними в мовній системі.

Стосовно способу творення слід констатувати, що найпоширенішими виявилися такі словотвірні процеси, як різні види афіксації, словоскладання та усічення.

Афіксальні неологізми виникають відповідно до англійських словотвірних традицій, тому їх морфологічна структура відповідає уявленням носіїв мови про стандартне слово. Отже, поява такого неологізму стає помітною лише тоді, коли носій мови усвідомлює новизну позначуваного.

У творах сестер Бронте чимало прикладів як суфіксального, так і префіксального словотвору. При цьому, на відміну від української, англійська деривація частіше становить суто префіксальне або суто суфіксальне утворення.

Оскільки той самий префікс може однаково приєднуватися до різних частин мови, класифікація префіксів здебільшого базується на таких критеріях: значення, походження, продуктивність.

У проаналізованих творах переважали префікси із значенням заперечення: *whose irrepressible yawns attested her weariness* ‘чуй

невпинні позіхання свідчили про її втому’ (Шарлотта Бронте, далі Ш.Б.); in the tone of undemonstrative sincerity ‘зі стриманою щирістю’ (Ш.Б); an unsmiling, a searching, a meaning gaze ‘серйозний, допитливий, багатозначний погляд’ (Ш.Б); with uncompromising gruffness ‘з недвозначною різкістю’ (Емілія Бронте, далі Е.Б.).

Суфікси зазвичай класифікуються залежно від того, яку частину мови вони утворюють. Іменники можуть утворюватися за допомогою різних суфіксів, як без транспозиції, так і від інших частин мови.

У проаналізованих творах переважають девербальні іменники, утворені за допомогою таких суфіксів:

-*ment* – вказує на результат дії, позначеної основою: *she increased her feverish bewilderment to madness* ‘її гарячкове здивування переросло в безумство’ (Е.Б.);

-*age* – вказує на процес дії, позначеної основою: *the breakage of a pitcher* ‘брязкіт розбитого глечика’ (Ш.Б.);

-*al* – слугує для створення абстрактного іменника: *that betrayal of trust* ‘цей обман довіри’ (Е.Б.).

Також знаходимо приклади відіменних прикметників, утворених за допомогою суфіксів:

-*ish* – зі значенням ‘характерний, типовий’: *except in a very ghoulish fashion* ‘хіба що подібно до вампіра’ (Е.Б.);

-*y* – слугує для утворення прикметника, що належить до розмовної, просторічної лексики: *two hairy monsters flew at my throat* ‘два волохатих чудовиська кинулись на моє горло’ (Е.Б.).

Серед способів словотвору, особливо в системі іменника, великого поширення набуло словоскладання. Це пояснюється низкою причин: морфологічними (порівняно невелика кількість суфіксів), лексичними (невелика кількість відносних прикметників) і синтаксичними (наявність в англійській мові таких конструкцій, які сприяють змінам і перетворенню на складне слово). Серед прикладів словоскладання в аналізованих творах зустрічаємо декілька видів складних слів:

- складні іменники: *to prevent the cardboard from being sullied* ‘щоб не забруднити картон’ (Ш.Б.), *you did exist in a kind of artist’s dreamland* ‘ви перебували в країні мрій художника’ (Ш.Б.);

- синтаксичні композити: *ruddy in complexion, though of a careworn countenance* ‘рум’яне, хоча і стурбоване обличчя’ (Ш.Б.), *and winning to myself lifelong friends* ‘і здобути собі друзів на все життя’ (Ш.Б.), *he extorted from me, by cross-examination* ‘своїми допитами він вивідав у мене’ (Е.Б.).

Варто зазначити, що неологічний склад даних творів не обмежується лише прикладами новотворів, які виникли внаслідок явища афіксації чи словоскладання. У цей період дедалі більшого поширення набувають різні види скорочень, зокрема зустрічаємо приклади усічень: *where the females were already astir* ‘де вже метушились жінки’ (Е.Б.), *a lunch of bread and cheese* ‘ланч, що складався з хліба і сиру’ (Ш.Б.). Особливістю усічень є менше стилістичне забарвлення і, відповідно, їх використання обмежене рамками розмовної мови. Цей спосіб є наочним прикладом, що демонструє тенденцію до раціоналізації мови та економії мовленнєвих зусиль. Загалом, усічення характерніші для різних типів сленгу.

Оскільки людина свідомо чи несвідомо розподіляє свій лексичний запас за належністю до певної сфери свого життя та діяльності, було би помилкою аналізувати неологізми певного періоду лише за способом їх творення і не звертатися до такого важливого аспекту, як належність того чи іншого неологізму до певної когнітивної категорії. За основу ми взяли класифікацію, запропоновану І.В. Андрусак [6:19–20]. Відповідно до даної схеми, проаналізовані морфологічні неологізми можна віднести до таких секторів-моделей неологічної концептуальної системи: людина й суспільство, навколишнє середовище, наука, спосіб життя й дозвілля. Класифікація неологізмів за когнітивними категоріями всередині кожного з секторів засвідчила, що своє вираження отримали концепти, які співвідносяться з такими когнітивними категоріями:

- процес: *astir* ‘метушитися’, *breakage* ‘брязкіт від розбивання’;
- метод, засіб: *cross-examination* ‘допит’;
- міра: *irrepressible* ‘невпинний’;
- людина: *dreamland* ‘світ мрій’;
- почуття: *bewilderment* ‘збентеження, подив’;

- якість: *ghoulish* ‘огидний’, *hairy* ‘волохатий’;
- матерія: *cardboard* ‘картон’;
- час: *lifelong* ‘на все життя’;
- стан: *careworn* ‘стурбований’;
- їжа: *lunch* ‘обід, ланч’;
- ставлення, погляди: *uncompromising* ‘однозначний’;
- поведінка: *betrayal* ‘зрада’, *undemonstrative* ‘стриманий’, *unsmiling* ‘серйозний’.

Наведені приклади дають підставу зробити висновок про те, що найбільше випадків новоутворень належить до категорій, пов’язаних із людиною, її життєдіяльністю та суспільством загалом.

Поява нового слова обумовлена суто прагматичними потребами. Відправник повідомлення вибирає з наявного лексичного складу мови те слово, яке найкращим чином виражає його думку. Якщо ж у лексиконі відправника немає відповідного слова, то він видозмінює стару чи створює нову лексичну одиницю. Таким чином, нові лексичні одиниці виникають у мові як засіб здійснення мовцем певної комунікативної мети, а не як такі, що створювалися з метою поповнення словникового складу мови. Людина створює нове слово у своєму прагненні до індивідуалізації та оригінальності. Після цього слово проходить декілька етапів соціалізації і лексикалізації. Слово сприймається посередниками, які розповсюджують його. Це, як правило, вчителі, викладачі, репортери, працівники засобів масової інформації. Слово приймається широкими масами носіїв мови. Далі проходить останній процес – лексикалізація, тобто закріплення його в мовній системі. Зважаючи на наведені приклади, причин виникнення морфологічних неологізмів можна назвати декілька [10:43–57]: 1) одним з основних внутрішньомовних стимулів, що сприяють виникненню неологізмів, залишається деномінативний фактор. Саме він обумовлює необхідність найменування нового об’єкта чи явища; 2) не менш важливою є тенденція, що отримала назву “мовної економії”. Ця тенденція виявляється в заміні словосполучень однослівними найменуваннями, а також у виникненні окремих найменувань для реалій, які раніше позначалися лише описово; 3) не варто також забувати про стилістичний фактор, зумовлений потребою в експресивно забарвлених одиницях мови.

Усі названі вище причини тією чи іншою мірою сприяють збагаченню словникового складу мови за рахунок її власних внутрішніх ресурсів.

Аналіз творів сестер Бронте показує, що серед неологізмів англійської мови середини ХІХ століття важливу роль відіграють морфологічні новотвори, які виникають завдяки різним способам словотвору. Переважають афіксальні неологізми, а також новотвори, що виникли завдяки процесам словоскладання та скорочення (зокрема усічення) слова. Оскільки неологізми виникають у процесі розвитку і пізнання людиною світу, то переважають саме ті концепти, які відносяться до категорій, пов'язаних із людською життєдіяльністю. Основною причиною їх появи є потреба найменування нової реалії або заміна однослівним найменуванням словосполучення чи навіть речення, яке описово зображувало дане поняття. Отже, здійснена розвідка засвідчує те, що на лексичний склад творів сестер Бронте значною мірою вплинули словотвірні процеси, притаманні англійській мові ХІХ століття.

Перспективи досліджень полягають у подальшому поглибленому вивченні та аналізові лексичного складу англійської мови ХІХ століття на матеріалі творів художньої літератури цього періоду.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Амосова Н.Н. Этимологические основы словарного состава современного английского языка / Наталия Николаевна Амосова. – М.: Изд-во лит. на иностр. яз., 1956. – 220 с.
- 2.Ильиш Б.А. История английского языка / Борис Александрович Ильиш. – М.: Высш. шк., 1968. – 420с.
- 3.Смирницкий А.И. Лексикология английского языка / Александр Иванович Смирницкий. – М.: Изд-во лит. на иностр. яз., 1956. – 260 с.
- 4.Ю.А. Жлуктенко. Английские неологизмы / Юрий Алексеевич Жлуктенко, – К.: Наук. думка, 1983. – 172 с.
- 5.Зацний Ю.А. Неологізми англійської мови 80-90 років ХХ століття / Юрій Антонович Зацний. – Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1997. – 396 с.
- 6.Андрусяк І.В. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складова мовної картини світу / Ірина Василівна Андрусяк // Проблеми романо-германської філології: зб. наук. пр. / Міністерство освіти та науки України, Ужгородський нац. ун-т; [ред. кол.: М.М. Полужин та ін.]. – Ужгород, 2002. – С.17–21.
- 7.Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка / Вера Ивановна Заботкина. – М.: Высш. шк., 1989. – 128с.
- 8.Каращук П.М. Аффиксальное словообразование в английском языке / Павел Михайлович Каращук. – М.: Высш. шк., 1965. – 173 с.
- 9.Гинзбург Р.З. Лексикология английского языка / Розалия Залмановна Гинзбург. – М.: Высш. шк., 1979. – 272 с.
- 10.Волков С.С., Сенько Е.В. Неологизмы и внутренние стимулы языкового развития // Новые слова и словари новых слов / АН СССР, Ин-т русск. яз. – Л.: Наука, 1983. – С. 43–57.